

KANTELU EDUSKUNNAN OIKEUSASIAMIEHELLE

Kantelija: Jouni Luukkainen, dosentti, yliassistentti (mvs)

Matematiikan laitos, PL 4 (Yliopistonkatu 5), 00014 HELSINGIN YLIOPISTO
p. (09) 191 24185, jouni.luukkainen@helsinki.fi

Viranomainen ja virkamies, jonka menettelyä arvostelen: Helsingin kaupungin opetusvirasto ja sen opetuspäällikkö Irmeli Halinen.

Toimenpide, jota pidän virheellisenä: Menettely, jolla opetusvirasto on järjestänyt 1.8.2003 alkaen koulun uskonnollisista tilaisuuksista vapautumisen. Menettely merkitsee rajoitusta perustuslakiin ja on vastoin eduskunnan tuoreita kannanottoja.

Asian kuvaus: Tarkastelen asiaa seuraavien Helsingin kaupungin opetusviraston yleissivistävän koulutuslinjan tämän kantelun liitteenä olevien asiakirjojen pohjalta:

(1) Ryhmäkirje 6.8.2003 otsikolla ”Uusi uskonnonvapauslaki ja koulun käytänteet” ja osoitteella ”Kaupungin peruskoulut ja lukiot, yksityiset sopimuskoulut ja lukiot”.

(2) Lomake ja tiedote peruskoulua varten otsikolla ”Oppilaan osallistuminen koulun uskonnollisiin tilaisuuksiin (lukuvuonna 2003–2004)”. Tämä on (1):n liite 3 ja tuli saataville 12.8.2003.

(3) Lomake ja tiedote lukiota varten otsikolla ”Opiskelijan osallistuminen koulun uskonnollisiin tilaisuuksiin (lukuvuonna 2003–2004)”. Tämä on (1):n liite 4 ja tuli saataville 12.8.2003.

Tiedotteissa (2) ja (3) viitataan Opetushallituksen asiasta antamiin valtakunnallisiin ohjeisiin. Kyseessä on Opetushallituksen 6.6.2003 antamat tiedotteet ja muistiot 20/2003 ja 21/2003 otsikolla ”Perusopetuslain/Lukiolain muutoksen vaikutukset uskonnon ja elämäntiedon opetukseen sekä koulun/lukion toimintaan” ja osoitteella ”Perusopetuksen/Lukiokoulutuksen järjestäjät ja perusopetusta antavat koulut/lukiot”, mutta en liitä niitä mukaan. Olen näitä Opetushallituksen ohjeita tarkastellut liitteenä olevassa selvityksessäni

(4) Jouni Luukkainen (15.9.2003): ”Koulun uskonnollisista tilaisuuksista vapautuminen”. [*Jälkikäteislisäys*: ilmestynyt; Vapaa Ajattelijan 6/2003, s. 5–7.]

Olin läsnä ryhmäkirjeessä (1) mainitussa opetusviraston 15.8.2003 järjestämässä uskonnonvapauslain muutokseen liittyvässä koulutustilaisuudessa KOUKEssa.

Lähetin 25.8.2003 opetuspäällikkö Irmeli Haliselle sähköpostitse viestin, joka sisälsi myös nyt kanteluni kohteena olevan kysymyksen. Hän ei ole kertonut minulle mitään muutoksista, vaikka uskonkin, että hän olisi tiedottanut minulle, jos opetusvirasto olisi käytäntöjään muuttanut. Siksi tarkastelen asiaa juuri mainitsemiä asiakirjojen (1)–(3) sekä myös tiedotustilaisuuden 15.8.2003 (alla KOUKE) valossa.

Arvostelen nyt kohdissa 1)–4) opetusviraston toimenpiteitä.

1) Tiedotteissa (2) ja (3) on oma elämäkatsomustiedon opetukseen osallistuvia koskeva kohtansa; tätä osallistumista myös kysytään lukion lomakkeessa (3). Mutta Opetushallituksen tiedotteessa ”oma uskonto” viittaa ”omaan uskonnolliseen yhdyskuntaan” eikä suinkaan siihen uskonnonopetukseen, johon mahdollisesti osallistutaan. Ei siis pitäisi olla merkitystä sillä, onko uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumaton enemmistön uskonnonopetuksessa vai elämäkatsomustiedon opetuksessa, eikä sillä, onko uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluva elämäkatsomustiedon opetuksessa vai enemmistön uskonnonopetuksessa silloin, kun oman uskonnon opetusta ei järjestetä. *Viittaus elämäkatsomustiedon opetukseen osallistumiseen on siis asiaton.*

2) Peruskoulun tiedotteessa (2) puhutaan ”omantunnon syistä”, lukion tiedotteessa (3) ”perustelluista omantunnon syistä” oman uskonnon mukaisista uskonnollista tilaisuuksista vapautumisen edellytyksenä. Edellinen ilmaisu noudattelee perustuslakia, jälkimmäinen ilmeisestikin Opetushallituksen tiedotteen ilmaisua ”perustellusta syystä” ja *merkitsee perustuslain rajoittamista*. Kuten liitteessä (4) selvitän, eduskunta ei sellaiseen perustuslain rajoittamiseen lähtenyt, vaan katsoi, että omantunnonvastaisuus on hyvin subjektiivinen käsite, jota ei edes voi lainsäädännöllä määritellä.

Omantunnonnsyitä todellakin Helsingissä tutkitaan, sillä KOUKEssa esitettiin piirtoheittimellä muistiinpanojeni mukaan seuraavia kuviteltavissa olevia omantunnonnsyitä:

Esim. oppilaan perhe ei hyväksy tiettyntyyppistä musiikkia osana jumalanpalvelusta tai kyseessä on vakaumuksellinen naispappeuden vastustaja tai muslimiperhe edustaa voimakasta shialaista suuntausta.

On huomattava, että nämä omantunnonnsyöt ovat kaikki asianomaisen uskonnon *sisäisiä*.

3) Tiedotteiden (2) ja (3) mukaan oman uskonnon mukaisista uskonnollista tilaisuuksista vapautumista haluavan oppilaan/opiskelijan tulee, oppilaan yhdessä huoltajansa kanssa, keskustella rehtorin kanssa, ja rehtori voi myöntää vapautuksen keskustelun jälkeen. KOUKE:n yhteydessä kysyin, riittääkö — kuten mielestäni pitäisi — oppilaan omatunto ja huoltajan omatunto kumpikin yksin huoltajan pyyntöön, ja sain tähän myöntävän vastauksen.

KOUKEssa esitettiin kalvolla muistiinpanojeni mukaan seuraavaa:

Keskustelussa on tärkeätä, että rehtori pyrkii varmistumaan, että kyse ei ole esim. vain haluttomuudesta (esim. aamuiset tilaisuudet), hetken kuohahduksesta tai kavereiden vaikutuksesta jne. Omantunnon syitä ei kuitenkaan ole pakko eritellä tai voimakkaasti perustella.

Ehkei omantunnonnsyitä sitten käytännössä aina niin tutkitakaan. *Mutta ”haluttomuus” voi olla sanaton ilmaisu uskonnon vastaisuudelle, uskonnosta piittaamattomuudelle tai halulle välttyä uskonnolliselta vaikuttumiselta, ja nämä kaikki seikat ovat nimenomaan asiallisia omantunnonnsyitä.* ”Hetken kuohahdus” voi tarkoittaa

äkillistä oivaltamista juuri tästä koulun uskonnollisten tilaisuuksien omantunnonvastaisuudesta ja siitä, että niistä voi nyt vapautua, ja tähän voi olla sytykkeenä vaikkapa sitten ”kavereiden vaikutus”; jokaisen ei ole pakko itse keksiä tulta, kun se on jo kerran keksitty. Peruskoulussa uskonnollisten tilaisuuksien ajaksi järjestetään muuta toimintaa, joten ei ole kyse koulutyöstä pinnaamisesta.

Edelleenkin KOUKE:n muistiinpanojeni mukaan:

Riittävä omantunnon syy on kyseessä, kun oppilaan huoltajalla/opiskelijalla on selkeä vakaumus ao. asiasta.

Mikä olisi riittämätön omantunnon syy? ”Selkeä vakaumus” voi olla sangen vaativa seikka; ihminenhän voi päinvastoin vasta pyrkiä kohti selkeätä vakaumusta ja tätä varten haluta omantuntonsa vaatimuksesta vapautua mieltään sotkevista uskonnollista tilaisuuksista.

Helsingin kaupungin keskustelumenettely lähtee mielestäni loukkaavasti siitä, että vapautumispyrkimys on aiheeton, kunnes toisin todistetaan. Eikö lisäksi peruskoulun oppilaan osalta huoltajan päätösvalta ota huomioon kaikki ne seikat, jotka rehtorit pannaan tutkimaan? Lukion opiskelijoiden ikäisiltä puolestaan odotetaan kehittynyttä omaatuntoa; muuten heitä ei voitaisikaan rikoksesta tuomioistuimessa rangaista.

Koko keskustelumenettely perusteluineen on niin lähellä kirkosta eroamisen taannoista jälkikäteistä ”harkintakuukautta” ja vielä itseltäni aikamani vaadittua keskustelua papin kanssa — arvottomia käytäntöjä molemmat —, että kirkon vaikutus haiskahtaa. Näin varsinkin, kun KOUKE:ssa kateederin takana oli myös kaksi kirkon edustajaa, joista Lasse Halme kertoi tästä asiasta yleisölle: ”Ei rastia ruutuun, ei lautakuntia”.

Menettelyllä pyritään perustuslain takaaman omantunnonvapauden mitätöintiin niiden —nuorten— osalta, joilla ei ole oikeutta omalla päätöksellään erota uskonnollisesta yhdyskunnastaan.

4) *Selvittämättä on, mitä tapahtuu, jos rehtori hylkää ilmoituksen oman uskonnon mukaisiin uskonnollisiin tilaisuuksiin omantunnonsyistä osallistumattomuudesta.* Kuinka eritoten kävisi, jos oppilas tai huoltaja/opiskelija vetoaisi vain omaatuntoonsa ryhtymättä perusteluilla tai vakuutteluilla nakertamaan perustuslain arvovaltaa? Entä, jos oppilas/opiskelija huoltajan ilmoituksen/oman ilmoituksensa mukaisesti todellakin rehtorin hylkäämisestä huolimatta kieltäytyisi uskonnollisista tilaisuuksista?

Miksi kuvaamani toiminta on mielestäni virheellistä? (a) Liitteessä (4) selvitän, miksi mielestäni perustuslain ja eduskunnan kannanottojen mukaan peruskoulussa/lukiossa oman uskonnollisen yhdyskunnan uskonnollisista tilaisuuksista omantunnonsyistä vapautumiseen pitää riittää pelkkä oppilaan huoltajan/opiskelijan ilmoitus.

(b) Annan ohjeeni opetusvirastolle vertailtavaksi opetusviraston omaan käytäntöön; edut, jotka ohjeillani kerron olevan, vahvistavat jo yllä esittämäni opetusviraston arvosteluni. Tiedotteeksi pitäisi riittää perustuslain lainaus ja maininta kou-

lun uskonnollisista tilaisuuksista uskonnon harjoittamisena, ja ilmoitukseksi pitäisi riittää lomake, jolla huoltaja/opiskelija kertoo, että oppilas/hän ei omantunnonsyistä osallistu oman uskonnollisen yhdyskuntansa uskonnollisiin tilaisuuksiin Tällainen yksinkertainen menettely toteuttaisi perustuslain siinä hengessä kuin eduskunnan sivistys- ja perustuslakivaliokunnat kysymystä tarkastelivat. Menettely olisi myös sopivalla tavalla arvokas tällaisessa omantunnon asiassa ja selkeän kirjallisena koulun toiminnan järjestäytyneisyyttä kunnioittava.

Toivon oikeusasiamiehen kertovan Helsingin kaupungin opetusvirastolle ja opetuspäällikkö Irmeli Haliselle seuraavaa: On vastoin perustuslakia ja eduskunnan kannanottoja vaatia peruskoulussa/lukiassa oman uskonnollisen yhdyskunnan uskonnollisista tilaisuuksista omantunnonsyistä vapautumiseen muuta kuin pelkkä huoltajan/opiskelijan ilmoitus.

Helsinki, pe 19.9.2003

Liitteet (1)–(4)